

Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012

Fikriye Karaman¹

Yazar: Kemal H. Karpat

Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.351.

Osmanlı Devleti'nin köklü değişimler yaşadığı ve Türkiye de dâhil olmak üzere Balkanlar ve Ortadoğu'da yirminin üzerinde yeni ülkenin oluşumunu hazırlayan 19. yüzyıl, 1920 itibariyle tarih sahnesine çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu ve gelişimini anlamamız için önemli bir yer tutar. Kemal Karpat, Kısa Türkiye Tarihi başlıklı kitabında Türkiye'nin tarihini 19. yüzyılın başına kadar götürerek Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet Türkiye'si arasındaki devamlılık ve değişimlerin altını çizmektedir. Kitap çok sayıda alt başlığı içinde barındıran üç ana bölümden ve ekler kısmından oluşmaktadır. Osmanlı modernleşmesi ve imparatorluğun çöküşü (1800-1918) başlıklı birinci bölümde yazar, sırasıyla 1800 ün başından 1839'a kadar geçen dönemdeki reform hareketlerini, 1839-76 tarihleri arasını kapsayan Tanzimat dönemini, Sultan Abdülhamid ve İttihat Terakki dönemlerinin ana olay ve gelişmelerini anlatmaktadır. 19. yüzyıl Osmanlı tarihi, iktisadi ve siyasi istikrarsızlık, isyanlar, yapılan köklü ıslahatlar dolayısıyla güçlenen bürokrasi ve merkezîyet sistemi gibi karakteristik özelliklere sahiptir.

Sırp isyanı (1804) ile başlayan ve Yunan isyanı (1821-29) ile devam eden 19. yüzyıl, çok sayıda grubun ayaklanmasına sahne olmuştur. Hem Avrupa devletlerinin Hıristiyan halk lehine yaptıkları sürekli müdahalelere hem de söz konusu toplulukların Osmanlı Devleti'nden kopuşlarına engel olmak için Müslüman ve gayrimüslim milletler arasında eşitliğin tesisini sağlamak üzere pek çok reform yapılmıştır. Öte yandan askeri alandaki yenilikler kendini önceki yüzyıllarda göstermeye başlamış, III. Selim ve II. Mahmut'un girişimleri ile ivme kazanmıştır. Eşitlik ve mülkiyet hakkını taahhüt eden Gülhane Hatt-ı Hümayun (1839) nun ilanı ile başlayan Tanzimat dönemine gelindiğindeyse bürokrasinin gücü ve Avrupa'nın Osmanlı idari yapılanmasındaki etkisi artmıştır. Avrupalı devletlerin Osmanlı

¹ Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fkaraman@sakarya.edu.tr

ekonomisine müdahaleleri ve modern kurumların tesisi neticesinde Osmanlı Devleti'nin sosyal ve iktisadi yapısı değişikliğe uğramış ve başta ulema olmak üzere eski elitlerin gücü azalırken, Avrupalılarla ticaret yapan gayrimüslim tüccarlar güçlenmiştir. Yine bu devirde finansal problemler hat safhaya ulaşmış, 1838'de imzalanan bir anlaşmayla Osmanlı'nın kapılarının İngiliz tüccarlara açılması yerli endüstri ve ticarete ağır bir darbe indirmiştir. Osmanlı bütçesine indirilen bir diğer darbe de Kırım Savaşıdır (1835-36) ki Osmanlı Devleti, bu savaşın yaralarını sarmak için tarihi boyunca ilk kez olmak üzere borç almak zorunda kalmıştır. Dış borçlanma kısa zamanda Osmanlı bütçesini aşmış ve 1881 yılında Avrupalı devletlerin Osmanlı'dan borçlarını almak için İstanbul'da kurdukları Duyun-u Umumiye ile neticelenmiştir. Osmanlı ekonomisini sarsan bir diğer savaş da 1877-78 yıllarında Rusya'nın Panslavist politikalarının etkisiyle yapılan Osmanlı-Rus savaşıdır. Dönemin padişahı II. Abdülhamid Osmanlı'nın ağır mağlubiyeti ile sonuçlanan söz konusu 93 Harbi'ni mazeret göstererek 1876'da açılan ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ını kapatmış ve Kanun-i Esasi'yi süresiz olarak askıya almıştır.

Sultan II. Abdülhamid her ne kadar I. Meşrutiyetin ömrünün kısa sürmesinin müsebbibi ise de aynı zamanda tahtta kaldığı 33 yıl boyunca İttihat ve Terakki devrinin sonra da Cumhuriyet Türkiye'si'nin doğuşunu hazırlayan birçok modern müessesenin de kurucusudur. Söz konusu modern eğitim kurumlarından yetişen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti üyeleri (İttihat ve Terakki) 1908'de darbe yaparak 1918'e kadar sürecek olan II. Meşrutiyet devrini başlatmıştır. Bu, Osmanlı Devleti'nin son yıllarını yaşadığı kısa fakat bir o kadar da yoğun geçen 10 yıl, Balkan Harbi'nin ve 1. Dünya Savaşı'nın da içinde yer aldığı savaşlar, imparatorluğun hemen her bölgesinde patlak veren isyanlar, göçler, sürgünler, sık aralıklarla değişen hükümetler ve tüm hızıyla devam eden modernleşme süreciyle anılabilir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını hızlı bir şekilde kaybetmesi sonucunda bölgedeki Müslüman nüfus Anadolu'ya, Anadolu'daki gayrimüslim nüfus ise Osmanlı'dan koparak özgürlüğünü ilan eden yeni Avrupa devletlerine göç etmiştir. Demografik yapıdaki bu değişiklik Osmanlı Devleti'nin sosyal ve iktisadi politikalarını önemli ölçüde etkilemiş ve Türkiye'nin % 98'i Müslüman bir ülke haline gelmesinde büyük rol oynamıştır. Müslüman nüfusun artışıyla milli duyguların güçlenmesi beraberinde milli iktisat fikrini

de getirmiştir ki bu fikir Tek Parti dönemi de dâhil Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet politikası olmaya devam etmiştir. Kemal Karpat'ın bu döneme dair vurguladığı bir diğer husus da Osmanlı'da Türk dilinin ve İslam'ın çerçevelediği bir milliyetçilik fikrinin oluştuğudur. II. Meşrutiyet devrine mührünü basan I. Dünya Savaşı, Almanlarla aynı safta yer alan Osmanlı'nın Arap Yarımadası başta olmak üzere birçok bölgedeki otoritesinin sonlanmasıyla neticelenmiştir.

1. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti İtilaf devletleriyle kendisi aleyhine ağır hükümler barındıran Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mütarekeden kısa bir süre sonra Anadolu'nun bazı bölgelerinin Avrupalı devletlerce işgali halk arasında direniş hareketlerine yol açmış böylece neticesinde Cumhuriyetin kurulduğu Milli Mücadele (1918-20) dönemi başlamıştır. Kitabın 1918-60 zaman aralığını anlatan ikinci bölümü Kurtuluş Savaşı'nı, inkılâplar devrini (1923-38), İnönü dönemini (1938-50) ve Demokrat parti iktidarını kapsamaktadır. Karpat, Milli Mücadele'yi destansı bir dille anlatıp Cumhuriyetin ilanı ve TBMM'nin kuruluş sürecine geçmektedir. Başta saltanat ve hilafet olmak üzere eski rejimi canlandıracak müesseselerin ortadan kaldırılmasından sonra, müellifin kendi deyimiyle, Türk milletini ve cumhuriyetini ileri götürecek hamlelerden yani devrimlerden bahsedilmektedir. Bu süreci anlatırken Cumhuriyetin laik bir millet yaratma idealini vurgulayan yazar, o vakte kadar dini, tarihi, örfi ve ırki esaslara dayanan milliyetçilik fikrinin, laiklik prensibi üzerine oturtulup dil ve tarih esas alınarak yeniden anlamlandırıldığı söylemektedir.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın baş ideolojisi haline gelen laiklik bahsinde Karpat, Fırka'nın zamanla halktan koptuğunu, halkı cahil ve irticaya meyilli göstermek suretiyle kendini Cumhuriyet'in tek koruyucusu statüsüne yerleştirdiğini eleştirel bir dille ifade etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşen, İstiklal Mahkemeleri de dâhil, birçok yanlış uygulamadan CHP'yi sorumlu tutan müellif idealize ettiği Mustafa Kemal'in CHP'nin söz konusu politikalarıyla hiçbir ilgisi olmadığı kanaatini uyandırmaktadır. İnönü totaliter tek parti dönemi ve II. Dünya Savaşının meşakkatli yılları sonrasında Türkiye, Amerika'nın desteğiyle NATO'ya kabul edilmiş ve uluslar arası kontekstle uyumlu bir şekilde çok partili hayata geçmiştir. "Orta direk" dediğimiz zümrenin gerçekleştirdiği bir seçim başarısıyla iktidara gelen Demokrat Parti, özel teşebbüse ve dini özgürlüklere yer vermiştir. Fakat DP'nin tarım politikalarıyla

şekillenen programı bir süre sonra kentleşmenin etkisiyle değişen toplum yapısının sorunlarına cevap veremez hale gelmiştir. Bu durum CHP ve DP çatışmasını ayyuka çıkarmış ve nihayet 27 Mayıs 1960'da ordunun anayasayı ve Kemalizmi koruma bahanesiyle yönetimi ele geçirip DP başkanı A. Menderes'in idam hükmünü de veren ve Türk demokrasisinin kalbinde büyük bir yara açan Yassıada Mahkemesiyle neticelenmiştir.

Kemal Karpat kitabının 1961-2012 tarihleri arasını kapsayan döneme hasrettiği son bölümüne Osmanlı'dan Cumhuriyete cemaat ve millet kavramları, demokrasi ve Anadolu orta sınıfının güçlenmesine dair bir tartışma ile başlamaktadır. 61 Anayasası'nın estirdiği liberal havanın etkisiyle birçok yeni parti kurulmuş Demirel, Ecevit ve Erbakan Türk siyasetinde yerlerini almışlardır. 70'lere geldiğindeyse toplumun değişik kesimlerinde yaygınlık kazanan Marksist fikirlere mukabil milliyetçi-İslamcı-Osmanlıcı gruplar ortaya çıkmış ve bu ideolojik çatışma istikrarsız koalisyon hükümetleriyle paralel olarak 1980 Darbesi'ne kadar devam etmiştir. Sağ-sol çatışması güvenliği tehdit eder hale gelerek 80 askeri müdahalesini halkın gözünde adeta meşrulaştırmıştır. Demokrasiyi baltalayan 12 Eylül Hareketi sonrasında kaleme alınan 82 anayasasıyla birlikte DGM güçlenmiş, YÖK kurulmuş, askeri kurumlar adeta özerkleştirilerek militarist vesayetçi bir kültür hâkim hale getirilmiştir. 1983'de Türkiye'deki tüm ana görüşleri temsil eden bir parti olarak ortaya çıkan ANAP, ekonomi ve düşünce alanlarında liberalleşme yoluna giden Turgut Özal'ı başbakanlığa taşımıştır. Özal dönemi elitist ve vesayetçi düzeni kökünden sarsmış ve bir Türk "homoeconomicus"unun doğmasını sağlayarak AK Parti'nin gelişmesini mümkün kılan bir ortam yaratmıştır. Bu gelişmelere istinaden Karpat, Türkiye siyasi ve kültürel hayatında en büyük itici gücün özüne, gerçek kimliğine karşı duyulan özlem olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu öz arayışı 28 Şubat 1997 Muhtrası öncesinde başka bir boyut kazanmış ve 1995 seçimleri sonrasında Refah-Yol hükümetinin kurulmasına yol açmıştır. Bu kez yükselen İslamcı kanada karşı cephe alan ordu, Fethullah Gülen Cemaati'ni ve Refah Partisi'ni hedef almıştır.

Siyasi istikrarsızlık ve ekonomik krizin gölgesinde geçen darbe sonrası yıllar, orta sınıf, İslam, kapitalizm, demokrasi ve modernizmi çatısı altında birleştiren Ak Parti iktidarını doğurmuştur. Karpat'a göre Türkiye'deki en geniş ve liberal parti programına sahip olan

Ak Parti, Milli Görüş'ün dar ideolojik çerçevesini bir kenara atmış ve demokratik, maddiyatı ve maneviyatı dengeleyen bir tutumla laikliği Türkiye gerçeklerine göre tanımlamıştır. Bir kitle partisi olan AKP'nin ve başkanı Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'de sosyal, ekonomik ve kültürel değişimin birer ifadesi olduğunu söyleyen yazar, AKP'nin ekonomideki başarıları yanı sıra toplumu elitist vesayetten kurtardığının altını çizmektedir. Karpat, kitabının değişik cenahlardan Atatürk'e yöneltilen eleştirilere cevap niteliği taşıyan son bölümünde, Atatürk'ün Türkiye'yi birleştiren bir simge olması dolayısıyla Türkiye için vazgeçilmezliğini ve O'nun yaşadığı zaman ve koşullar içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Dünyaca tanınan en önemli tarihçilerimizden olan Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan günümüze izi sürülebilen pek çok siyasi, sosyal ve iktisadi konuda çok kıymetli eserler vererek yakın tarihimizi okurlarla buluşturmuştur. Başta "İslam'ın Siyasallaşması" olmak üzere birçok kitabında sosyolojik analizlere önemli bir yer vermiş olmasına rağmen Kısa Türkiye Tarihi'nin sosyolojik boyutu oldukça zayıftır. Kitap, başlıkta daha kapsamlı ve geniş bir anlatım vaat etmesine rağmen orta sınıfın yaşadığı dönüşümü, kimlik ve öz arayışını analiz eden kısa pasajlar hariç tutulursa Türkiye siyasi tarihini anlatıyor denebilir. Kitabın başlığında da belirtildiği üzere "kısa" olması, iktisadi ve sosyal konulara ağırlık vermesine engel olmuş, kitabı adeta siyasi tarih haline getirmiştir. Sosyolojik analizlerin yetersizliği özellikle Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş döneminin, inkılapların ve darbelerin anlatıldığı bölümlerde kendisini hissettirmektedir. Halife-sultan yönetimindeki bir imparatorluktan laik bir ulus-devlete geçiş süreci, siyasi yapıdaki bir değişim olarak değerlendirilmekte, sosyal ve kültürel değerler sistemi tümüyle değiştirilen Türkiye toplumunun yaşadığı travmaya yeterince vurgu yapılmamaktadır. Bunun yanı sıra kitabın sayfaları arasında inkılapların toplumsal ve ideolojik arka planına, hangi siyasi ve ideolojik kavgalar neticesinde oluştuklarına ve sosyal sonuçlarına dair yeterli açıklamayı bulamıyoruz. Bununla bağlantılı olarak Karpat'ın, kitabında Osmanlı'dan bugüne süregelen ideolojik çatışmalara ve muhalif sivil yapılanmalara yeterince değinmediği, siyasi mücadeleyi partiler arası mücadeleye indirmediği söylenebilir. Sözgelimi, Cumhuriyetin ilanı ile kurulan birinci meclisteki birinci ve ikinci grubun kimlerden oluştuğuna, bu iki grubun neden fikir ayrılığına düştüğüne, ikinci grubun tasfiyesinin sebeplerine dair fikir edinmekte zorlanıyoruz. Bunun yanı sıra

İstiklal Mahkemelerinin devlet-toplum ilişkilerini nasıl zedelediğine değinmeyen müellif, bilhassa Cumhuriyet dönemindeki muhalif sivil siyasi hareketleri göz ardı ediyor ve Kürtler, aleviler ve gayrimüslimlerin Osmanlı'dan günümüze neler tecrübe ettiklerine dair neredeyse hiçbir açıklama yapmıyor. Aynı şekilde, darbelerin demokrasiyi baltaladığının altını ısrarla çizen Karpat, bunların toplumda açtığı derin yaralara ise işaret etmiyor. Sonuç olarak, kitaptaki birçok açıklamanın Karpat'ın aşkın devlet anlayışının gölgesinde kaldığı söylenebilir.

Kitapta sosyal kontekst yanı sıra uluslar arası kontekst de yer yer göz ardı edilmektedir. Müellif, 19. yüzyılın başından Cumhuriyetin ilanına kadar geçen zaman aralığında ortaya çıkan hadiseleri Osmanlı'nın iç meseleleri olarak görmemekte, uluslar arası kontekste referans vererek izah etmektedir. Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya karşı sömürgeci tutumlarına dikkatimizi çeken Karpat, Cumhuriyet döneminde uluslar arası güç ağlarının Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve sosyal dönüşümü üzerindeki etkisine ise kâfi derecede yer vermemektedir.

Kemal Karpat'ın Türkiye tarihi ve Osmanlı modernleşmesi literatürüne en büyük katkılarından biri hiç şüphesiz Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'si arasındaki sürekliliklere vurgu yapmasıdır. Bu yaklaşım Türkiye tarihini geniş bir tarihsel çerçevede ele alabilmemizi mümkün kılmakla birlikte zaman zaman teleolojik bir boyut kazanabilmektedir. Kısa Türkiye Tarihi'nde de 1800 tarihi itibarıyla vuku bulan tüm olay ve gelişmelerin Cumhuriyet Türkiye'si'nin doğuşu için yaşanmış gibi lanse edilmesi yanılığlara sebep olabilir. Kitapta Karpat'ın medeniyetin gelmesi için Osmanlı kurumlarının feshedilmesinin gerekliliğinin vurgulaması da yine teleolojiktir. Kısa Türkiye Tarihi, okunması kolay olmakla birlikte tarihi popülerize etmemekte ve geniş bir zaman dilimini kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır. Bu, K. Karpat'ın genç kuşakların kendi tarihleri hakkında bilgi edinerek tarih anlayışlarını zenginleştirme hedefini gerçekleştirebileceğinin işareti olarak görülebilir. Öte yandan didaktik bir üslupla yazılmış olması dolayısıyla kitap, genç kuşakların eleştirel düşünmelerine pek fazla katkıda bulunmayabilir.